

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
כי תבוא
אלול ה'תשע"ט ב'ש"ל
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

מה הן הסליחות העיקריות שצריך לומר באשמורות.

דקדוקים בנוסח הסליחות על דרך הפשט ועל דרך הקבלה.

דחיית דברי האומר כי הרש"ש זיע"א כביכול "דחף" כוונות בתוך הפיוטים.

פיוטי רבי יהודה הלוי מקובלים על רוב גדולי ישראל למרות שאינם ע"ד הקבלה.

ביאור מנהגינו לשבת בעת אמירת י"ג מדות של רחמים, ראייה לכך מדברי הזוה"ק בפרשת פקודי, ותשובה לשואל מה לעשות במקום שרוב האנשים עומדים אז.

האם נמצא מקור לעניין שלא לשים את ראש המטה כלפי דלת חדר השינה.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 511

קול הלשון – 03-6171031

השיעור מוקדש

להצלחת ידידנו רבי רועי בן אברהם הי"ו,

ולהצלחת כל בני משפחתו.

המקום ב"ה ירצה נדבתו ויברך מעשי ידיהם, מכל צרה ונזק יצילם,
וימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת ידידנו

רבי רועי בן אברהם הי"ו, ולהצלחת כל בני משפחתו. המקום ב"ה ירצה נדבתו ויברך מעשי ידיהם, מכל צרה ונזק יצילם, וימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה, אכ"ר.

מה הן הסליחות העיקריות שצריך לומר באשמורות.

לשון מהרי"ץ בהקדמתו לסליחות היא כך. סדר סליחות לילי אשמורות. נהגו לומר דברי תוכחות קודם הסליחות, כגון ישן אל תרדם וכו', לעורר בהם לבות בני אדם לתשובה. הפיוטים שאומרים אותם לפני עיקרי הסליחות, כוללים דברי תוכחה והתעוררות, בקשות לסוגיהן וכיו"ב, ועיקרן הוא רק ממנהג, בדרגא פחות מהסליחות עצמן.

וכל זה כשיש שהות לגמור הסליחות. שאם לא כן, אין צריך לומר לא מזמורי התשובה, ולא פיוטי התוכחות, והיית רק עסוק בסדר הסליחות, שבהם עיקר התיקון לעת כזאת. מהרי"ץ מביא לעיל שם מזמורי תהלים שנהגו להקדים לפני הסליחות. ויש שלא נהגו.

וקודם הסליחות צריך לומר אשרי יושבי ביתך, שהוא שבח גדול ותהילה לשם יתברך, וקדיש אחרי אשרי, שכן דרך לעולם לומר קדיש אחרי פסוקים. דיברנו על כך לאחרונה [שיעור מוצש"ק ואתחנן התשע"ט], כי נוהגים לומר קדיש זה בתחילת האשמורות אפילו שהוא מנוגד לדעת הרמב"ם, כי כך מקובל אצלנו מימות עולם, וכדעת הגאונים. ואח"כ אומרים סליחות ותחנונים, כל מקום לפי מנהגו, עיין לבוש סי' תקפ"א.

והנה לאהבת המעיין ארשום לך המחוייב כפי סדרן של ראשונים, עפ"י רבינו האר"י ז"ל. אלו הם י"ב הסליחות העיקריות. בתחילה אשרי יושבי ביתך וקדיש. לך י"י הצדקה עד השיבנו י"י אליך ונשובה. אל מלך ויעבור. בעת רצון.

אפילו שסליחה זו הפותחת 'בעת רצון תחינתי' איננה קשורה לרבינו האר"י, הוא לא הזכיר אותה, והיא גם אינה נהוגה אלא אצל התימנים לבדם, מהרי"ץ הכליל אותה בתוך הסליחות העיקריות, כמו שאפשר לדייק מדברי מהרי"ץ מקודם, 'עפ"י רבינו האר"י ז"ל', מוכח שהוא לא מועתק לגמרי מהאר"י, אלא רק עפ"י השיטה שלו. מהרי"ץ החשיב את הפיוט הזה לעיקרי, כיון שאומרים בו, 'שלשתן עתה ביקשנו וכו', ובו אנחנו מבקשים על מלכות בית דוד, ביאת המשיח ובניין בית המקדש, מפני שאמרו חז"ל [עין מגילה דף ה"ג, כי אין ישראל נגאלין עד שיבקשו שלשתם, שנאמר [הושע ג' ה"ג], אַחֲרֵי יֵשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּבִקְשׁוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיהֶם, וְאֵת דָּוִד מֶלֶכָם. וּפָתְחוּ אֶל יְיָ וְאֵל טוֹבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. זו הסיבה שמהרי"ץ מכניס ביניהם גם את הסליחה הזו.

מהרי"ץ ממשיך למנות את הסליחות המחוייבות, רחמנא וכו' ויעבור, אנשי אמונה, תמהנו, אל תעשו עמנו, אשמנו בגדנו, אשמנו מכל עם, אלהינו שבשמים, עננו אבינו, רחום וחנון חטאנו לפניך רחם עלינו, עשה למען שמך עשה למען אמתך, נפילת פנים לדוד אליך י"י נפשי אשר. ואם יש עוד פנאי יאמרו המרנות, ובהכרח צריך לומר פיוט אליך י"י נשאתי עיני – אחת מן המרנות – שהוא המשלים ל"ב אלפא ביתא. עיין בספר חמדת ימים ובספר משנת חסידים.

רואים כי ישנם עניינים חשובים בסליחות ההולכות לפי סדר אלפא ביתא. כמו שאמר מהרי"ץ לפני כן, צריך שלא יגרע מהם ח"ו, כי קם במספר י"ב אורות עליונים, וע"י אמירתן פה למטה, יעורר למעלה אותם האורות, והם יהיו בעוזריו. בכדי שתהיה לאדם התעוררות מיוחדת בימים אלו, עליו לומר את הסליחות המפורטות הללו בארץ, ועל ידי כן תהיה אתערותא דלעילא, והדבר מסייע בידו, כמו שכתוב [תהלים ע"ג, כ"ח], וְאֲנִי קָרַבְתִּי אֱלֹהִים לִי טוֹב.

לבד מפיוט יעירוני רעיוני וישן אל תרדם, אומרים גם י"י אלהי הצבאות יושב הכרובים בטית וכו'. אח"כ אומרים אליך י"י אקרא. שבט יהודה בדוחק ובצער. כל אלו וכו' בן סליחות שאפשר לדלג בעת הצורך. עלולים לחשוב כי גם את פסקת מיוחד באהיה אשר באהיה, ולקדושת שמך, אפשר לדלג. וכן מה שאומרים, אלהים אתה ידעת לאיוולתי ואשמותי. אח"כ גם, וחוסה על ישראל עמך.

[קל וחומר, כת יש למעלה נקראים וכו'. אכן אם גם לדברינו דלקמן, את זה אפשר לדלג]. כל המרנות חוץ מ'אליך'. אנשים חושבים על כולם כי אפשר לדלגם.

אבל המעיין בספר משנת חסידים [מסכת הסליחות פ"ג משנה ב', דפוס אמשטרדם דף ק"י – קי"א] שציין אליו מהרי"ץ, יראה כי לבד מאותן י"ב הסליחות העיקריות, ישנן סליחות נוספות שכלולים בהם סודות עליונים, לכן מסתבר כי אין ראוי גם אותם לדלג, זולת כשמוכרח. כמו – כן נרשמו סודותיהן בסידור הרש"ש כת"י היר"א, וכדלקמן.

וזה לשונו, בפזמון דעש"ה למען, יכוין אברהם יצחק ויעקב חג"ת, משה ואהרן נצח והוד, יוסף ודוד יסוד ומלכות, פינחס יסוד דנוקבא, שלמה יסוד דאימא. ובמקום כפילת הוידוי של אשמנו בגדנו אחר לעינינו, יאמר הוידוי וכו'. הדבר אינו נוגע אלינו, לכן נדלגו כעת.

בהמשך [פרק ד'] הוא מזכיר את עניין י"י הוא האלהים, וי"י מלך. אפילו שהם אינם חלק מרשימת האלפא ביתא, מ"מ במציאות לא מדלגים אותם, כי הם חלק גדול מן ההתעוררות. ואכן לא טוב לדלג אותם, כי כך הוא כתב עליהם, הויה, ז"א. הו"א האלהים, מזדווג בנוקבא וכו'. י"י מלך, יכוין בהם כל כוונות הזמירות בראשונה לחג"ת ומנצפ"ך, ויכוין להעלות הבירורים דיצירה אל הבריאה וכו'.

כשמתבוננים רואים כי בעצם ישנן שלוש עשרה עניינים בסליחות המתחילות באלפא ביתא, כי מוסיפים גם את אשרי שהוא גם לפי סדר אל"ף בי"ת, אבל מהרי"ץ מונה י"ב רק מרחמנא. כל י"ג הדברים הללו הם כנגד י"ג מדות של רחמים.

י"ג מדות הרחמים אינן ספירות, כי כידוע ישנן רק עשר ספירות. ובתחילת ספר יצירה כתוב, עשר ולא תשע. עשר ולא אחת עשרה. אפילו הכי אומר רבינו הא"י גאון והביאו רבינו בחיי [שמות ל"ד, ו'], ועוד ספרים רבים, כי שני הדברים קשורים ביחד. וזה לשונו, שלוש עשרה מדות אלו, הם ענפי תולדות, נמשכו מעשר ספירות. ואע"פ שאלו נקראים מדות, ואלו ספירות, הכל נובע ממעין אחד. ואע"פ שמצינו שלש עשרה מדות ולא מצינו שלש עשרה ספירות, סוד העניין, מפני שהשלש המאורות העליונות שהם על עשר ספירות, אין להם התחלה, כי הם שם ועצם לשורש השרשים. וקבלת הגאון בשמותיהם, שהם אור קדמון, אור מצוחצח, אור צח. ושלשת שמות אלו, כולם ענין אחד ועצם אחד, דבקים דבוק אמיץ בשורש כל השרשים, ומשורש כל השרשים נאצלו עשר ספירות יעו"ש.

יתכן שזו הסיבה שכאשר קוראים אנחנו את הפסוק [שמות ל"ד, י'], הַיְהִי אֲנֹכִי בְּרֵת פָּרִית, מקובל וידוע לומר את תיבת אנכי מלעיל. מטעמים את הנו"ן. בכדי להורות כי י"ג מדות של רחמים הכתובים שם בפסוקים שלפני כן, רומזים גם למדות 'העליונות' הנסתרות. ואכמ"ל כי הרחבתי בס"ד בנפלאות מתורתך אשר עודנו בכתובים.

רציתי לעורר על דבר נוסף, למרות שמהרי"ץ כתב כי אלו הן הסליחות העיקריות, מ"מ יש גם דרגת ביניים. חלק מהסליחות הן בדרגא פחותה בהרבה, וחלקן חשובות בהחלט, אך פחות מאותן י"ג סליחות, זהו דבר חדש ולא ידוע, וכמו שנפרט כעת בס"ד.

מיוחד הוי"ה. באהיה, שבכתר שבו מתלבש ומתגלה כאשר אהיה בת"ת דז"א. הוא היה, בכתר. והוא הוה, בתפארת. והוא יהיה, שיתגלה במלכות ששם וכו'. בדרך כלל לא מקשרים את 'מיוחד באהיה אשר אהיה' עם פיסקת 'אלהינו שבשמים', וסוברים כי הוא טפל, אבל לפי דבריו גם בו ישנן סודות.

עוד כתב שם בפרק חמישי, עננו אלהי אברהם, ר"ת מספרו ע"ב וכו'.

כאן נקודה נוספת שצריכים להדגיש אותה, כי לפעמים האדם עלול לחשוב, מכיון שהוא אומר לפי סדר אל"ף בי"ת, מספיק לומר רק עד תי"ו. לדוגמא, כשהוא אומר עננו אבינו, עננו בוראנו וכו', יכול לסיים תומך תמימים. נדמה לו כי את ההמשך אפשר אולי לדלג בשעת הצורך. אבל הדבר איננו נכון, כמו שרואים בספר משנת חסידים כאן שגם ההמשך מחובר אל האל"ף בי"ת ולא טוב לדלגו. וזה יוצא ממה שאומר המשנת חסידים כאן, עננו אלהי אברהם ר"ת מספרו ע"ב. אברהם חסד, רצון נצח, ענינו ופחד בוי"ו צריך לומר לחברו עם אברהם הקודם שהוא החסד וכו'.

האלפא ביתא דרחום וחנון וכו', אדון הסליחות, הוא בישראל זוטא וכו'. י"י עשה למען אזרח, יכוין אזרח חסד, נעקד גבורה, בסולם תפארת, אסיר יסוד, משוי ממימך נצח וכו'. היינו יכולים לחשוב אולי אפשר לדלג אותם, אבל רואים כי הדבר איננו נכון, וגם בזה כלולים סודות. אחרי שהוא כתב גם את י"י עשה למען שמך, הוא אומר כך, האלפ"א בית"א דנפילת אפים, היא ברחל. ברך בוכרך, מן האצילות. הא עבדך, מן בריאה. דרחמך נפישין, רחימא דנפשין. רואים בדרך אגב כי ישנה עוד אחת מן המרנות שהיא יותר חשובה מן השאר, אבל לצערנו הרבה מדלגים אותה.

בדרך אגב נעיר עוד מעט על רבים מן השלוחי ציבור בזמנינו שמשבשים את ביטוי כמה מלים

באותה המרנא, שאומרים בה, מחי ומסי ממית ומחי וכו', ברך בוכרך אנן וחטינן קמך וכו'. עכ"פ המשנת חסידים מבאר את הסודות הכלולים בה. אח"כ כתב המשנת חסידים, האלפא ביתא דאחר נפילת אפים היא ביעקב, הוא מתכוון למרנא שמתחילה, אליך י"י נשאתי עיני.

עכ"פ יוצא כי המרנא הפותחת 'מחי ומסי' היא חשובה, ולא כדאי לדלגה. וכן את י"י הוא האלהים, וי"י מלך, כמו שהקדמנו, שהם פשיטא, כי הציבור רגיל לאמרם בכל מקרה, והם חשובים גם מצד עומק העניין. אין כדאי לדלג גם את הפיסקא, מיוחד באהיה אשר אהיה, ומשמע כי את ההמשך, לקדושת שמך עשה וכו', אין חייבים.

אפילו שהסליחות הללו אינן לפי אל"ף בי"ת, ואינן העיקריות, וגם מהרי"ץ לא מזכירם, אבל מכיון שהוא ציין לספר משנת חסידים, ש"מ כי הוא מקבל את דעתו, ונראה מדבריו שישנו עניין לומר בפרט את הסליחות הללו.

אגב, כמו שאמרנו מקודם, רבים אינם בקיאים בביטוי אותה הסליחה, מרן דבשמיא, מחי ומסי וכו'. כתוב שם מְמִית וּמְחִי המי"ם בשוא, והם קוראים כאילו כתוב מְמִית וּמְחִי כביכול הוא צירי. עוד בהמשך טועים רבים, במקום לומר הַא רְוֵא נִפְשִׁין, השו"א שברי"ש נוטה לחירק, כי הוא לפני וא"ו, ומקובל אצלנו במלים רבות שהוא"ו לפני וא"ו נוטה לחירק. והם קוראים בשוא רגיל, דהיינו נוטה לפתח. אָסִי לְכִיבִין דְּתַקִּיפוּ עֲלֵךְ, הסמ"ך בחירק. לא בצירי כמו למעלה במחי ומסי. צריכים לשים לב ששליחי הציבור יבטאו את הסליחות על נכון, בצורה ברורה.

כמובן שאנחנו לא מוסרים כעת שיעור בתורת הקבלה, אלא רצוני לומר רק את פשטי הדברים. גם בסידור הרש"ש [דף 52] כתב את סודות הסליחות, והובאו לדפוס בצילום מכת"י

כיוצא בזה בסליחה, 'בעת רצון תחינתי, לך צורי ורנתי וכו', לשון יחיד. 'כי נמכרנו לערלים', לשון רבים. 'מאסנו במלכותך', לשון רבים. 'מאד גדלה מעילתי', לשון יחיד. 'שלשתן עתה ביקשנו' לשון רבים.

שאלה מהקהל: אבל בסוף הבית חזר ללשון יחיד, אשר שונאים 'יחידתי'?

תשובת מרן שליט"א: אולי בגלל החרוז, בחתימת הבתים כתוב בלשון יחיד. אבל מצד שני, אם יש לפייטן בעיא עם חרוז, זה לא מתפקידי ללמד אותו איך לכתוב. רואים במציאות כי לפעמים הוא מדבר בלשון רבים ולפעמים בלשון יחיד.

גם בפיוט 'אליך יי' נשאתי עיני, מתחילים בלשון יחיד. 'בשמך בטחתי', 'יגונותי', 'שנותי', 'נפשי הענוגה', 'העבר חטאתי', 'זכור עניי ומרודי', 'חרפוני צורדי', וכן הלאה. אמנם כשמגיעים לאות יו"ד, אומרים 'ישימון לי מצודים, ושקר בי מעידים, בעלוני זדים, צור בלעדיך'. רבים משנים ואומרים, בעלונו זדים, כי לא נראה להם לומר את הפיוט בלשון יחיד. מה גם שזה בלשון הפסוק [ישעיהו כ"ו, י"ג] **בְּעֲלוֹנוּ אֲדָנִים זִלְתָּךְ**.

אבל לענ"ד דבריהם תמוהים, הרי כל הפיוט נאמר בלשון יחיד, מדוע לשנות דוקא כאן ללשון רבים?

בהמשך הפיוט, באות מי"ם, עובר הפייטן ללשון רבים, 'מרום ממרומים, רחם על עגומים, ועל זרע רחומים', 'נואקים' וכו'.

גם בפיוט שבראש השנה לפני תקיעת שופר, 'המלך יי' רום ותחת קונה', כל שלוחי הציבור ששמעתי בעבר, אף כי יתכן שלא כולם, וכי שמעתי את כל החזנים? עכ"פ כנראה רוב החזנים אמרו, 'המלך יי' שועתנו הקשיבה', בלשון רבים. בסידורים כתבו בלשון יחיד, אבל

היר"א, הוא מה"ר ידידיה רפאל אבולעפאי זצ"ל. וז"ל, **אלפא ביתא זו, היא ביעקב. אליך יי' נשאתי עיני, חח"ן דחכמה ופרצוף פנימי. בשמך בטחתי, בג"ה דבינא דפרצוף פנימי. גברו יגונותי, דת"י דדעת דפרצוף פנימי וכו'.**

המעייין שם בסידור הרש"ש צילום כת"י היר"א, יראה כי מבאר שם גם את הסודות של פסקת יי' חננו והקימנו וכו' שמוסיפים בעשי"ת. אם כן גם פסקא זאת ראוי לא לדלג, כשאפשר.

דקדוקים בנוסח הסליחות על דרך הפשט ועל דרך הקבלה.

אני מדבר על הדברים הללו, גם מסיבה אחרת נוספת. כיון שישנם אנשים, וחלקם אפילו חכמים ונבונים, החושבים כי הם יכולים לגרוס ולשנות בתוך האשמורות, כפי הבנתם. לפי מה שנראה להם, הם משנים את הנוסחא. זה היה גם בדורות שעברו.

נדבר כעת על חלק מן השינויים המצויים לפי הסדר, לא רק בנוגע ליי"ב הסליחות שהולכות בסדר אלפא ביתא, ובהמשך נראה שהשינויים נוגעים גם אליהם. בפיוט 'אליך יי' אקרא' וכו', 'בקרוב עלי מרעים' וכו', באות ט' כתוב, 'טרם יכלוני אנשי דמים', רבים משנים ואומרים, 'טרם יכלונו אנשי דמים'. הם משנים מפני מחשבה פשוטה, נדמה להם שמתפללים על כל הציבור, ולא מתאים לומר יכלוני.

אבל קשה עליהם לאידך גיסא, אם כן מדוע בפסקא הבאה הם ממשיכים וקוראים, 'זאני ביי' אצפה?' גם לפני כן כתוב, 'יי' אור לי', 'זכור עניי ועמלי', 'בהיותי בצרה היית לי לעזרה', 'הכוני פצעוני'. גם מלכתחילה הוא מדבר בלשון יחיד, 'בקרוב עלי מרעים', 'עלו על ראשי', 'הכוני פצעוני' וכו'. הרי רק באות כא"ף הוא מתחיל לדבר בלשון רבים, 'כי עליך הורגנו כל היום', 'לקינו' וכו', 'מכרתנו', 'נחשבנו'.

אפילו בחלק מכתה"י ראיתי שכתוב בלשון רבים. אבל מה נעשה שהפייטן כתב זאת בלשון יחיד, כך זה גם בכת"ק של מהרי"ן, מדוע לשנות?

בפיוט הנ"ל, הפייטן דיבר בהתחלה בלשון רבים, 'פותח ספרים לצדיקים ובינונים', רצה עם לא אלמן, 'כתבנו לחיים'. הוא לא אומר כתבני בלשון יחיד, אלא כתבנו. דוקא פה הוא משתמש בלשון יחיד. ומי יודע מה היא כוונתו.

אפשר לראות ולהבחין גם בספר תהלים שהרבה פסוקים כתובים חלקם בלשון יחיד, והרבה פסוקים חלקם בלשון רבים. לפעמים זאת אפילו פסוק אחרי פסוק.

כמשל נראה את פרק מ"ד, לְמַנְצַח לְבָנֵי קִנְחַ מְשָׁפִיל. אַתָּה הוּא מְלִכֵּי אֱלֹהִים צִוָּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב. זאת בלשון יחיד. בפסוק הבא כתוב, בָּרַךְ צִרְיָנוּ נִגְנָח בְּשִׁמְךָ נְבוֹס קָמִינוּ. עבר ללשון רבים. בהתחלה הוא דיבר על עצמו, ולא אמר 'אתה הוא מלכנו', מדוע הוא עובר אח"כ ללשון רבים?

הרד"ק אומר, כי כך היא דרך הפסוקים, חלקם בלשון יחיד וחלקם בלשון רבים.

שאלה מהקהל: גם הגמרא בפסחים אומרת כי דוד המלך אומר את חלק מהתהלים על עצמו, ואת חלקם על הרבים.

תשובת מרן שליט"א: יפה. צריך לבדוק זאת.

למהר"ר עמנואל רפאל חי ריקי ז"ל ישנו פירוש רחב על ספר תהלים, הנקרא חזה ציון. מהרי"ן בעץ חיים מביא כמה פירושים ממנו, פירושים שביחס לספרו העצום הם רק בבחינת פירורים. בפירושו לפרק ע"א, על הפסוק, כְּמוֹפֶת הַיָּמִי לְרַבִּים, הוא עומד על השאלה הנ"ל, מדוע דוד המלך מדבר לפעמים בלשון יחיד ולפעמים בלשון רבים.

וזה לשונו בדף תקמ"ה, יש עוד לפרשו עפ"י מאי דאמור רבנן [ע"ז דף ד:], לא היו ישראל ראויים לאותו מעשה, ולא היה דוד ראוי לאותו מעשה, אלא שאם חטא רבים אומרים לו כלך אצל רבים, ואם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד. נמצא היותו דוד מופת ליחיד, אלא שלהיותו מלך דרבים שכיחי גביה כרבים דמי, כמו שאמרו ז"ל על צורות לבנות דרבן גמליאל. ועוד דמצוות המלך שמקיים, עולים לכל ישראל, כדאיתא בכתבי האר"י. כשהמלך מקיים מצוה, זכותו עומדת ומועילה גם לכלל ישראל. דבר דומה מצינו אצל פרעה, להבדיל, שחלומותיו לא היו פרטיים, אלא על כלל ארצו, כנודע שלכן לא קיבל פתרונות החרטומים, עד שבא יוסף הצדיק ופתר לו את האמת.

נמצא דאף כי יחיד היה, כרבים חשוב, לזה קאמור כמופת הייתי לרבים. אבל ליחיד הייתי מופת ממש כדאמרן.

בעל חזה ציון חוזר על דבריו בעוד כמה מקומות, כגון בפירושו לפרק ע"א ודף תקנ"ג, על הפסוק, אֲשֶׁר הִרְאִיתָנִי צְרוֹת רַבּוֹת, וְרַעוֹת. תָּשׁוּב תַּחֲיִינִי. וּמִתְהַמּוֹת הָאָרֶץ, תָּשׁוּב תַּעֲלֵנִי. הסביר את הקרי והכתיב, כי הגירסא שמובאת כאן, היא הקרי, אבל הכתיב הוא כך, אֲשֶׁר הִרְאִיתָנוּ צְרוֹת רַבּוֹת וְרַעוֹת. תָּשׁוּב תַּחֲיִינוּ, וּמִתְהַמּוֹת הָאָרֶץ תָּשׁוּב תַּעֲלֵנוּ. ופירש על כך בזה"ל, לפי שדוד רצה לרמוז על עצמו, וגם על כללות ישראל. דלהיותו מלך, הוא כולל את כולם במצוותיו.

עוד שם בפרק ע"ח ודף תקנ"ד, על הפסוק, מְשָׁפִיל לְאָסָף. הָאֲזִינָה עָמִי, תוֹרָתִי. הִטּוּ אָזְנוֹכֶם, לְאֹמְרֵי פִי: אֶפְתָּחָה בְּמִשְׁלִי, פִּי. אֲבִיעָה חִידוֹת, מִנִּי קֶדֶם: אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ, וַיִּדְעוּ. וְאַבְוִיתֵנוּ, סִפְרוּ לָנוּ: בעל חזה ציון מסביר מדוע הוא פותח בלשון יחיד ומסיים בלשון רבים. וזה לשונו, הטו אזנכם לאמרי פי, בלשון רבים, ירמוז לתורה שבע"פ שלא קיבלוה בלב אחד,

עשר אלפ"א בית"א בסליחות, ובכל אחת הכנים ענייני קבלה של י"ב פרצופים. ומה אכפת לנו שהפייטן לא כיון לזה? אנחנו משתמשים באלפ"א בית"א שלו בשביל להשתפך בתפילה. [בית נאמן 177 פרשת כי תצא אות א'].

הנוסח הזה קצת צורם באזני. נראה לנו שלא ראוי לרשום כמו שהוא כתב, כביכול המקובלים דוחפים ומכניסים דברים מבחוץ, כאשר המחבר בכלל לא חשב עליהם.

אינני חושב שיכול להיות דבר כזה. הראיה היא שהאר"י לא רצה לומר את פיוטי המשוררים הספרדים, רבי יהודה הלוי ורבי שלמה אבן גבירול, אלא את פיוטי האשכנזים. הוא היה נחשב אשכנזי, כמו אביו, והעדיף את פיוטיהם מחמת שהם מיוסדים עפ"י הסוד. בדורות היותר מאוחרים התחילו גם הפייטנים הספרדים לכתוב את פיוטיהם עפ"י הסוד, אבל לפני כן המצב היה שונה.

ולפי אותו החכם נשאלת השאלה, ובכן מהי הבעיה? אפשר לדחוף ולהכניס כמה כוונות בכל מקום, ומדוע לא נעשה זאת גם בפיוטיהם. הרי "לא אכפת לנו שהפייטן לא כיון אליהם"?

מאידך גיסא רואים כי מהרי"ץ בפיוט "עירוני רעיוני" מפרש כמה דברים עפ"י הזוהר והקבלה. בספר מענה לשון שיצא לאור בעבר (בסוף סדר האשמורות, ב"ב התשמ"ח) התפלאתי על כך, מדוע להסביר את המלים עפ"י הקבלה, כאשר מן הסתם רבי יהודה הלוי לא התכוון אליהם? אבל בעז"ה תכף הדברים יתורצו.

עתה תשמעו בעזרת הי"ת דבר חזק מאד. אקרא בפניכם פסוקים בניגון ספר תהלים הידוע אצלנו, ותאמרו לו מהיכן פסוקים אלו לקוחים.

אלהים לעמך משפטיך, חקותיך צויתנו. לא לנצח תרום עולה, שבט רשעה, לא יעמוד. תצמח לציון צדקתך, תשועתך לירושלם.

אלא רובם ככולם קיבלוה בעל כרחם, מפני שכפה עליהם את ההר כגיגית, כמו שאמרו ז"ל. ולכן הזכיר גם אחריה בלשון רבים, משא"כ בתורה שבכתב, שהזכירה בלשון יחיד, תורתני. ור"ת, 'הטו אזנכם לאמרי פי', הוא האל"ף דהיינו אחד וכו'. הוא מאריך בעוד רמזים וראשי תיבות, יעו"ש.

זאת מצאנו כלפי דוד המלך, ישנו הסבר מיוחד לכתובתו של דוד המלך. אבל מכיון שגם שירי ופיוטי אותם החכמים שבסליחות נכתבו עפ"י סודות עליונים, חושבני כי אין רשות לשנות אותם. גם ראיתי בכל המקומות המפורטים מקודם, שמהרי"ץ לא שינה את הגירסא. הוא גרס למשל, 'המלך י"י שועתי הקשיבה', 'בעלוני זדים', וכן כולם. הוא השאיר את הגירסא בלשון יחיד, ולא תיקן את הנוסח.

אנשים מתקנים את הסליחות מסברת עצמם, לפי מה שהם מבינים באותו הרגע, או מה שהם שמעו. אבל מסתבר כי ההיפך הוא הנכון, ואי אפשר לשנות את לשונות הפייטן, כי מי יודע איזה כוונות היו לו.

נמצא כי כיון שבפיוטים כלולים עניינים גבוהים עפ"י הנסתר, אנחנו לא יכולים לבוא ולתקן מדעתנו, לחשוב כי יותר מתאים לגרוס בלשון רבים. וחזן מזה, עם ישראל נחשבים כולם לנפש אחת, כאיש אחד בלב אחד, יש משמעות קרובה ללשון רבים וללשון יחיד.

כמובן אנחנו לא משתמשים בלשון איסור, אלא רק מבחינת עדיפות.

דחיית דברי האומר כי הרש"ש זיע"א כביכול "דחף" כוונות בתוך הפיוטים.

מכל זאת התפלאתי על חכם אחד בזמנינו שאמר על הפיוט 'אליך י"י נשאתי עיני בזה"ל, המחבר של הפיוט הזה, ספרדי קדמון שלא חשב על קבלה וראשי תיבות וסופי תיבות. אבל הרש"ש, רבי שלום שרעבי, מנה שנים

האם אתם יודעים או מכירים, מאיזה פרק נלקחו פסוקים אלו?

נמשיך ב"פסוקים". צרופה אמרתך אלהינו, על כן אֶהְבֶּתָּה נפשי. אלהים חקרתָה ותדע, הכינות אותה ותִסְפְּרָנָה. אחרית הימים כְּמוֹס עֲמוֹ, מקדם מאז בראשיתם. בישראל בחר עם קרובו, ובהיכלו עוזו שָׁכַן. כל הגוים יקבץ יחדיו, אל עמק יהושפט ונשפט שם.

הרמח"ל הוא אחד מענקי גדולי ישראל, חיבר פסוקי תהלים, כמו דוד המלך, ואלו הם חלק קטן מהתהלים שהוא חיבר. ע"י אגרות רמח"ל דף שני, וספר השירים דף ק"מ ודף קנ"א. מי שאינו בקי בספר תהלים, יחשוב כי זה לקוח משם. הם ממש דומים. קראתי במנגינת התהלים הידועה, כדי לחזק את הדמיון לספר תהלים, אך ברור כי אם נקח ספר מסויים אחר, מה שיעלה במקרה, אפילו אם נקרא אותו במנגינה הזו, הוא לא ידמה לספר תהלים. השומעים מיד יכירו בזיוף.

הרמח"ל חיבר ספר בשם חוקר ומקובל, שם הוא מביא ויכוח בין פילסוף למקובל. הפילסופים מתעסקים עם חכמת הטבע וחכמות חיצוניות, בדר"כ אינם מאמינים בחכמת הקבלה. הרמח"ל דן ומתווכח עם פילסוף אחד, וישב להסביר לו פירוש עמוק בדרך הקבלה על פסוק מזדמן בספר תהלים. אמר לו כי דבר אחד מורה על ספירה פלונית, ומלה אחרת מצביעה על כוונה עמוקה אחרת. סיים הרמח"ל ושאל את הפילסוף, מה אתה אומר על הפירושים הללו?

השיב לו הפילסוף כי הוא אינו מאמין, בודאי דוד המלך לא התכוון למה שאתה אומר. הוא התכוון אך ורק למלים הפשוטות, כגון לדוגמא בפרק מ"ד מספר תהלים, לְמִנְצָתָם לְבָנֵי קִרְחַ מִשְׁפִּיל. אֱלֹהִים, בְּאֲזִינֵנו שְׁמַעֲנוּ וגו'. המשמעות היא פשוטה בתכלית...

הרמח"ל בא והראה לו פסוק נוסף, הלקוח מאותם הפרקים שהוא חיבר בעצמו, למשל את הפסוק דלעיל, אלהים חקרתָה ותדע, הכינות אותה ותִסְפְּרָנָה, ושאלו, אמור לי בבקשה, מה היא הכוונה בפסוק זה?

אמר לו הפילסוף, מה הבעיני? ה' חקר וידע, הכין וסיפר וכו'. הסביר לו את הפשט.

נענה הרמח"ל ואמר, לא, לא. אתה טועה. אני אומר לך את הכוונה הטמונה, והסביר לו את כל הסודות.

כמובן שהפילסוף לא קיבל את הדברים, ואמר כי הוא בודה, ובעצם "דוחף" פירושים לתוך המלים.

אמר לו הרמח"ל, האם אתה מבין מה שקורה פה? ובכן, את התהלים האלו, אני חיברתי בעצמי. ואני מוסיף לך כי כיון שאני המחבר, התכוונתי בודאי למה שאמרתי לך. כיצד אתה יכול להכחיש אותי, ולומר כי לא התכוונתי לזה?

אותו הפילסוף נדהם מן התשובה...

וכי רק הפשט נכון? בודאי שהמחבר מתכוון גם לקבלה. המבין רואה כי הרמח"ל אמר כאן דבר עצום מאד. לא ממציאים פירושים, מנחשים ואומרים אולי דוד המלך התכוון אליהם. מי שיודע את היסודות, מבין כי דוד המלך אכן התכוון להם.

האר"י אמר על כמה פייטנים שפיוטיהם אינם לפי הסוד. וכי מי אמר לו זאת? לא בגלל שהוא הכיר את המחברים. אלא בגלל שהוא רואה ומכיר את הלשונות שהמחבר משתמש בהם, ומבין כי הם אינם מסתדרים עפ"י הסוד. לפי דרך הקבלה אי אפשר לכתוב כל מלה שעולה בראש. ישנו סדר מסויים, וישנן לשונות נרדפים. לכל מלה ישנה משמעות עמוקה.

שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו. אומרים כמה עניינים ורמזים המתאימים ללשון הרמב"ם הזו.

מכיון שהדברים מודפסים, לא נאריך בהם כעת, והרוצה יעיין בפנים. כעת נקריא רק חלק קטן מתוך מה שכתבנו שם [דף רנ"ז], בבחינת מראה מקום, לכאורה הם דברי פליאה, מה מקום מצאו כאן הקדמונים לדרוש תילי תלים של רמזים, ברמז שכתב הרמב"ם כדבר פשוט ומובן לכל קורא.

שם הסברתי זאת, והבאתי את דברי הגר"ח מוולאזין בזה"ל, חיזוק לדברינו, ממה שהובא בספר כל הכתוב לחיים דף ק"ס בשם הגר"ח מוולאזין, שיש לומר פירוש בלשון הרמב"ם והשלחן ערוך, אם הוא עולה על פי ההלכה, אף שבודאי לא כיוונו לזה. משום שרוח הקודש נזרקה על לשונם וכו' ע"כ.

בספר ברית אברהם הכהן (נירזרק ה'תשנ"ד) דף ר"ה ד"ה וכלפי, הובא שבתולדות יעקב יוסף כתוב שרמז הרמב"ם בצחות לשונו ברמז מצות השופר עורו ישנים משינתכם, לדברים נעלמים בסודות התקיעה יעו"ש. ברור כי הרמב"ם לא התכוון לפירוש הזה, אבל רוח הקודש דיברה מתוך גרונו. כמרכן יש לומר במה שכתב הרמב"ם לגבי המציצה (הלכות מילה פרק ב' הלכה ב') שהטעם כדי שיצא הדם ממקומות הרחוקים (שאינן לזה מקור בספרי חז"ל).

חז"ל רק אומרים [שבת דף קל"ג עמוד ב'] כי מוהל שלא מוצץ, מסלקים אותו ממשרתו. מדוע המוהל צריך למצוץ את הדם? מה הצורך במציצה? מספיק לכוות את הברית, לפרוע, ותו לא. מה העניין במציצה? הרמב"ם כתב כי הטעם הוא בכדי להוציא את הדם מן המקומות הרחוקים. דבר זה לא נמצא כתוב בספרי חז"ל, ויתכן שהוא כתבו עפ"י מה שידע מתוך ספרי הרפואה שבזמנו. הוא הבין כי המציצה מוציאה

פייטן שאינו יודע את הסוד, ניכר שפיוטיו נכתבו שלא עפ"י הסוד. רואים מיד שהוא לא מקובל. אם הוא מדבר במלים שאינם מתאימות אל "הצופן", דהיינו לנסתרות, ברור שהוא לא מבין.

אי אפשר לדחוף או להכניס סודות. אפשר רק להוציא סודות, דהיינו להתעמק ולהבין. אבל מי שאינו יודע מלכתחילה, בודאי שיכתוב דברים שלא יתאימו, ולא יעלו לפי הקבלה.

כל זאת נכון. אבל לפעמים קורה למחבר מסויים שהוא צדיק וקדוש, נראה כביכול ששמו לו את המלים בפה, אפילו שהוא עצמו לא ידע את הסודות, כך מן השמיים היו מכוונים אותו.

בעבר [שיעור מוצש"ק יתרו התשע"ה] דיברנו את הדברים האלו על רבינו הרמב"ם, וגם אפילו על מרן השלחן ערוך. גדולי האחרונים, כגון התומים והחתם סופר אומרים, כי ישנם הלכות שהם לא התכוונו לפירושים שמכניסים אליהם, אבל מן השמים כיוונו אותם לכתוב בנוסח אשר ייכון לתירוץ אותו יתרצו עליהם במשך הדורות.

הם אומרים כי לפעמים מקשים קושיות וסתירות על השלחן ערוך, ואחרי העיון מיישבים אותם. והנה כאשר מעיינים שוב בלשונם, רואים כי בעצם התירוצים וההסברים רמזים במלים שמרן השתמש בהם. אף שהוא עצמו לא התכוון לתרץ זאת, כי לא היה לו זמן עד כדי כך, לחשוב על כל המהלכים והחשבונות האלו, לגודל המלאכה שהיתה לפניו. אבל מן השמים היתה לו סייעתא דשמיא מיוחדת להגיד ולכתוב את המלים הנכונות.

בספר נפלאות מתורתך פרשת פינחס [על הפסוק יום תרועה יהיה לכם, פרק כ"ט פסוק א'] הבאנו את דברי מהרי"ץ על לשון הרמב"ם בהלכות תשובה [פרק ג' הלכה ד'], את ההלכה שאנחנו אומרים לפני תקיעת שופר. אעפ"י שתקיעת

את הדם מתוך העורקים מבפנים, כי כנראה שהתינוק יכול להינזק אם לא יעשו לו את המציעה.

הרמז בזה שהמציעה מוציאה זוהמת הערלה והקליפות שבכל הגוף יעוש"ב.

בפשטות הרמב"ם התכוון רק מהבחינה הרפואית, שאם הדם הסמוך לברית לבדו יצא, ולא הדם מן המקומות הרחוקים, התינוק יכול להינזק, לכן צריך פעולה בכח להוציאו. אבל מוסיף אותו החכם, כי יש במלים האלו רמז להוצאת הזוהמא הרוחנית מכל הגוף. הפלא ופלא.

ראיתי גסדכן בבני יששכר מאמר ג' לחודש תשרי דף י"א ע"ד, מצות השופר לעורר מן השינה ולהביא המוחין דגדלות. והוא שנחה רוח ה' על הרמב"ם ואמר בטעם מצות השופר, עורר ישנים [וכו'] מתרדמתכם. סוד י"י ליראיו, עכ"ל. אמת שהרמב"ם עצמו לא נתכוון אז לפירוש הנ"ל, אבל נחה רוח הקודש על הרמב"ם, ומן השמים כיוונו אותו להתבטא במלים הנכונות, שייאותו גם לפי הסוד.

נמצאנו למדים שישנם שתי בחינות. לפעמים ישנם מצבים שחכמים ופייטנים לא נתכוונו לדברים גבוהים ונעלמים, כי לא הבינו בחכמת הסוד, ובכל זאת מכניסים בלשונם פשטים וכוונות, כי היתה להם סיעתא דשמיא מיוחדת.

אבל לגבי הפיוט 'אליך י"י נשאתי עיני' בפרט, מנין לנו שהמחבר לא היה מקובל? אדרבה, איפכא מסתברא. בכלל לא יודעים מיהו המחבר, ומסתמא הוא כן התכוון. וע"ע סדר רב עמרם גאון דפוס ורשא התרכ"ה חלק שני דף י" ע"ב.

פיוטי רבי יהודה הלוי מקובלים על רוב גדולי ישראל למרות שאינם ע"ד הקבלה.

מהרי"ץ לפני פסקת המהולל [עץ חיים ח"א דף ט']. כתב בזה"ל, שבח זה מרבינו יהודה הלוי ז"ל. ונהגו לאמרו קודם ברוך שאמר, לעורר הלב ולהלהיבו לירוא מפני מלך הכבוד, ולשבחו ולהללו בשירי דוד המלך ע"ה. ויאמרם בכוונה ובקול רם, ובזה ימשיך עליו דבקות באלהיו. (ראשית חכמה שער האהבה דף קכ"ז ע"א).

בספר ראשית חכמה [שם אות ל"א] כתב בזה"ל, לעולם יתמיד אדם לקרוא תהלים בכוונה ובקול רם בבית הכנסת, ומה טוב אם יכוון בהם על דרך הסוד, במקצת הכינויים המורגלים בזוהר. אם הינך מבין את העניינים, ואתה יכול להתאים זאת לפירושים הגבוהים, הוא יותר טוב.

לפני כן [באות כ"ט] כתב על שירי רבי יהודה הלוי – אשר כידוע הוא חיבר פיוטים רבים – כך, כמה שבחים בשבחו של מקום, תיקן החסיד רבי יהודה הלוי. האומרים, גורם דבקות נפשו באלהיו. מי שאומר את פיוטיו מתחבר אל הקב"ה, והוא חפץ שידברו בגדלו וכבודו.

הוא לא אומר שבשיריו ישנם סודות גבוהים, כמו שהוא אמר אח"כ על שירי דוד המלך. וע"ע במחזור אהלי יעקב לליל כיפור דף נ"ג ע"ב ד"ה לך ה' הגדולה.

בפיוטי רבי יהודה הלוי בדר"כ אין סודות, ואפילו הכי גם המקובלים אומרים את פיוטיו. למרות שהאר"י ז"ל לא חפץ לאמרם, שאר המקובלים, הן מלפניו והן לאחריו, אמרוהו. הם סברו כי ישנה חשיבות מיוחדת בפיוטים שלו. אפילו מהר"ח ויטאל תלמידו של האר"י אמר כי מנהג אבותינו תורה. למרות שאין בהם סודות, אנחנו ממשיכים במנהג, כי סוף כל סוף, רבינו יהודה הלוי המחבר, הוא היה צדיק וחסיד, וטוב גם לומר סליחות ופיוטים אפילו שהם רק עפ"י הפשט.

לפניכם, אם מישו מכיר אותה, שיודענו. מרנא דבשמיא לך מתחננין אנן וכו'. אמרה האיומה, עד מתי ועד כמה, אני גולה ושוממה. במזרח וצפונה, ותימנה וימה. בצאתי מארצי לארץ תימא. כידוע היא ארץ תימן. אינני ידוע אם מהר"י נחום חיבר את הסליחה בעצמו, או שחכם אחד מלפניו בסביבה שלהם חיבר אותה, אבל הוא מדבר על תימן. כמו שאומר המשורר, 'ולהם נכספה נפשי בתימא'. לתימן הם קוראים 'תימא'. ואמרתי ככה עשה ה' על מה. מה חרי האף והחמה'. נבערתי מדעת ומחכמה. בלכתי אחרי התוהו וכו'. פיוט ארוך מאד, ואי אפשר להקריא את כולו. וכבר הדפסו את זה בכמה ספרים.

רואים עכ"פ כי קמו חכמים מסויימים וחיברו פיוטים, והציבור אמרו אותם. לכן כדאי לגוון, בכדי שאמירת הסליחות תהיה מעוררת. אינני רוצה לומר בנוסח חריף יותר, שאם תמיד יאמרו את אותם הדברים, הסליחות כבר יהיו "משעממות" ח"ו, אבל בכל זאת צריכים לדעת שלא לדלג את הסליחות החשובות והמוכרחות, אבל לגבי שאר הסליחות צריכים לנהוג בדעה והשכל.

דרך אגב, בכתה"י שהבאתי לעיל, שפותח את הסליחות, 'בשם אלהי אברהם אפתחה', ראיתי דבר חשוב לגבי תקיעת שופר. לפי צורת הכתב הוא נכתב בתקופה האחרונה, אבל אי אפשר לדעת בדיוק מתי, כי אין לו תאריך, ולא שם. לפי המנהגים וצורת הכתב ניכר כי הכותב היה ממחוז צנעא.

רואים בצורת התקיעות שהוא כתב, אפשר לראות כי התרועה שהיא כקול רועד, ארוכה פי שנים מן התקיעה. (כמו שהבאתי ממקורות נוספים בש"ע המקוצר סימן ק"י הערה ל' ד"ה ומכל). מוכח איפוא כי עד הדור האחרון היה מקובל לנהוג כפי דעת הרמב"ם [בפ"ג מהלכות שופר הלכה ד'], שהתרועה ארוכה מהתקיעה, פי שנים. [צילום לקמן בסוף החוברת דף 23].

*

נחזור למה שאמרנו, שתיים עשרה הסליחות העיקריות, והסליחות הנוספות החשובות גם הן, אך בדרגא פחותה מהם, חשוב גם לאמרן ככל האפשר, להשלים את הכוונות הרצויות. המדובר הוא על הסליחה, 'מיוחד באהיה אשר אהיה', וכן י"י עשה למען שמך, וחוסה על ישראל עמך', והמרנא, 'מחי ומסי ממית ומחי'. כמו-כן פסקת י"י חננו והקימנו, בעשי"ת.

מעתה יש לנו ללמוד כי בחוברת עיקרי האשמורות ליחיד שיצאה לאור בשנה הקודמת, רצוי להוסיף גם את ארבעת הפסקאות דלעיל. אמנם הן יהיו בכתב יותר קטן, מפני שסוף סוף יש הבדל ביניהן, דהיינו כשיש יותר זמן ואפשרות.

חוץ מסליחות אלו, את הפיוטים האחרים אין חובה לומר, ואדרבה, כבר אמרנו כמה פעמים כי בכדי שאמירת הסליחות לא תהיה נידושה, אפשר לומר מתוך הסליחות ליום הכיפורים, או את המרנות שבסוף, סדר הרחמים וכיו"ב, כי בלאו הכי, אפילו ביום הכיפורים לא מספיקים לאמרם. לכן ראוי לאדם לעורר את עצמו בהם גם בחודש אלול.

כך ראיתי אני בעצמי, כי בדורות שעברו לא הקפידו לומר את מה שכתוב בסידור לבדו, אלא כל מקום עשה לפי מנהגו, כפי מה שראה לנכון.

כמשל נביא את מה שהזדמן לידי כת"י בזמן האחרון, סדר סליחות לאשמורות המתחיל בסליחה שכולם אומרים אותה היום רק ביום הכיפורים, 'בשם אלהי אברהם אפתחה, ובפחד יצחק אשוחחה'. אצלו, היא היתה נאמרת עוד לפני י"שן אל תרדם'.

נזכרתי גם כן כי ראיתי בעבר שמה"ר יחיא נחום זצ"ל היה אומר בתוך המרנות סליחה חדשה שאינה מוכרת כלל. נקריא את נוסחתה

ביאור מנהגינו לשבת בעת אמירת י"ג מדות של רחמים, ראיה לכך מדברי הוזה"ק בפרשת פקודי, ותשובה לשואל מה לעשות במקום שרוב האנשים עומדים אז.

קיבלתי מכתב שאלה, אותה שואלים רבים, וכדאי לחדד את הדברים. וז"ל השאלה, לק"י ח' לחודש אלול ה'תשע"ט בסימן איני לידודי וידודי לי'.

לכבוד מוריני ורבינו גדול רבני תימן ופוסק הדור, כבוד כת"ר הגאון הרב יצחק רצאבי שליט"א.

ברצוננו להעלות בפני כבודו תורתו שאלה בענין אמירת י"ג מדות רחמים הנאמרים בסליחות, שהנה אצלנו בבית כנסת בבית דגן, שנוהגים שם להתפלל מנהג בלדי, ובזמן אמירת הי"ג מדות, רוב רובו של הציבור עומד, למעט שניים שלושה מתפללים שיושבים בזמן זה. בדרך כלל רוב הבלדי שם עומדים. בדרך כלל הרי בבלדי יושבים וכדלקמן.

ואלו היושבים, נסמכים על הפסק של כבוד כת"ר המורה בחיבורו הידוע למנהגי בני תימן שר"ע המקוצר, שבו כותב כבוד כת"ר (סימן כ"א סעיף י"ב), "אבל אל מלך וי"ג מדות מנהגינו שהציבור אומרים אותם מיושב".

ובבארות יצחק, "אין נוהגין בקהילותינו לעמוד באמירת הי"ג מידות בשום זמן, אף שהוא דבר שבקדושה ואינם נאמרים אלא בעשרה". היושבים מביאים ראיה ממה שכתוב בספר כי מנהגינו לשבת.

ואלו העומדים, חלקם מעידים על עצמם שאינם יכולים לישב במעמד זה, מפאת גדלו וחשיבותו של המעמד. אינם מסוגלים.

שאלה מהקהל: מדוע בקריאת התורה הם מסוגלים לשבת, וכאן לא?

תשובת מרן שליט"א: האשכנזים עומדים גם בקריאת התורה.

המשך השאלה מהקהל: אבל מדוע הם מתלוננים? מדוע בקריאת התורה הם מסוגלים לשבת, וכאן לא.

תשובת מרן שליט"א: אתה מתכוון לענות, מה פתאום הם לא מסוגלים? מדוע בקרית שמע ישראל שהוא קבלת עול מלכות שמים, הם מסוגלים לשבת, וכאן לא?

האמת היא שמוסרים משם החזו"א שהוא היה עומד בקדושת יוצר אור ובקדושה דסדרא, בעת שאומרים קדוש קדוש קדוש. כנראה שהראו לו באיזה ספר כי משמע שצריך לשבת, וענה ואמר כי אין לו ברירה, מחמת שהוא לא מסוגל לשבת.

אבל מה נעשה? אכן כך היתה הנהגתו של החזו"א, אבל האר"י אומר כי צריך לשבת בדוקא, כי ביוצר אור ישנו עניין מיוחד לשבת. אין מקום להכניס רגש, מסוגל או לא מסוגל. כיון שישנו עניין לשבת, צריך לעשות כך. יש גם ראיה לכך מרי"ן גיאת לגבי ספירת העומר במוצ"ש וכו'.

נכון. זוהי חלק מהתשובה. הקדמתם את המאוחר. אני קוקר בנתיים מתוך המכתב.

ממשיך השואל בשאלתו, חלקם נסמכים על דעת הרב עזריה בסיס זצ"ל שהיה עומד בזמן אמירת י"ג מכילן דרחמי, הוא היה מרא דאתרא בבית דגן לפני ראש העין, והביע דעתו על כך שכך נהגו בתימן ברדאע וכל המחוזות בסביבה, הן שאמי והן בלדי. ועתה הושפעו מהסידורים החדשים. (והובאו דבריו סביב לשתיילי זיתים סימן תקפ"א סעיף א' ד"ה ורוב).

ועוד מביא (שם) סברתו של הרב בסיס זצ"ל שצריך לעמוד, מהמדרש בתלמוד (ר"ה י"ז ב') וז"ל (שם) "ומ"ש יעשו לפני כסדר הזה, היינו נמי בעמידה, וכמ"ש (שמות ל"ד ה') "ויתייצב" עמו שם, דבעת שעברה השכינה היה משה

התחנונים, איננו עומדים. זוהי הערה שמוסיף השואל מעצמו.

ואחר כל זאת, יורה לנו מורנו ורבינו מאור דרכינו להאיר לנו, כיצד לנהוג בבית הכנסת שרוב המתפללים עומד ומיעוטו יושב, או להיפך, האם אין חשש של לא תתגודדו. ומה עם כבוד הציבור.

המחכים להוראותיו בתשובה נחוצה. ואחתום ברב שלומות. ותכתב בספר החיים ובספר הזיכרון.

ממני הדל והעני שמואל חי מעודה.

כבר דיברנו על הנושא בעבר באריכות, בפרשת כי תבוא ה'תשע"א, וגם בפרשת כי תצא ה'תשע"ה אבל לצערנו שיעורים אלו עדיין לא נדפסו. אולי נזכה שהם יודפסו עכשיו. עכ"פ אפשר לשמוע אותם מוקלטים. כיון שהארכנו על זה אז, אין טעם לכפול את הדברים.

ובכל זאת נחזור על ראשי הפרקים לצורך העניין, אבל אין ביהמ"ד בלא חידוש.

הבאנו אז, כי מה שאומרים על עיר רדאע שגם הבלדי שם עומדים, יש להעיר כי מנהג הבלדי במחוזם, איננו מקורי, כי הם הושפעו רבות מהשאמי. היו שם בעיר, שמונה בתי כנסיות שאמי, ושלוש בלדי. נמצא שרובם היו שאמי, ממילא מובן שהבלדי הושפעו מהם, או שהם עברו ממנהג למנהג. רוב הציבור שאמי, וגם על הבלדי רואים כמה שינויים שאינם מקוריים, לכן אין מהם כ"כ ראייה.

באופן כללי, הריב"ש אומר [בתשובותיו] כי אין שום דבר בתפילה שחייבים לעמוד עליו, לבד משמונה עשרה, ושאר הדברים האחרים שעומדים בהם הם ממנהג בעלמא.

רבינו עומד". כיון שצריכים לעשות כמו הסדר שאמר לו הקב"ה, ומשה רבינו עמד, כמו שכתוב 'ויתיצב', גם אנחנו צריכים לעמוד.

והוא מוסיף ושואל, והנה מתוך עיון בכתביהם של שני עמודי ההוראה להורות הלכה לבני תימן, והם השתילי זיתים ומהרי"ץ, לא מצינו בכתביהם שמציינים המנהג אם לעמוד או לישוב בעת אמירת י"ג מכילן דרחמי. אמנם מהרי"ץ בסידורו "עץ חיים" (חלק ראשון דף נ"ו עמודה ב') מגלה דעתו לגודל מעלת המעמד, ומביא המדרש מהתלמוד (שם) "אר"י אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו מלמד שנתעטף הקב"ה כש"צ והראהו למשה וא"ל כל זמן שישראל יעשו כסדר הזה ואני מוחל להם". ועוד מובא בתלמוד (ר"ה י"ז ב') "ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם".

ונלע"ד אני הקטן שאני עפר לרגליכם, להעלות סברא ולומר דהנה הוידוי וכן אמירת תיקון והוא רחום שבסידור, וכן הי"ג מכילן דרחמי, הם בכלל התחנונים. שאומרים בוידוי "תבוא לפניך תפילתנו ואל תתעלם מלכנו מתחנתנו" ובאמירת והוא רחום אומר "ועתה שמע אלהינו אל תפילת עבדך ואל תחנוני". והנה ב"ג מכילן דרחמי כותב מהרי"ץ בסידורו "עץ חיים" (שם דף נ"ז עמוד א') "כי תיבת ויעבר ע"ב רי"ו. האותיות האמצעיות רומזות לשם בן ע"ב, וכן רי"ו. ואנחנו מתחנונים בכח הע"ב שמות אלו, לפני אלהינו שבשמים, לכפר על נפשותינו הרי גם הי"ג מכילן דרחמי הם בכלל התחנונים. ובוידוי מנהגינו לעמוד כמו שכותב מהרי"ץ (שם דף נ"ח עמודה א') "אבל חטאנו צ"ל הוידוי מעומד" וכ"כ בשו"ע (תר"ז ג'), וכן באמירת "והוא רחום" מנהגינו לעמוד, כמ"ש בשו"ע (קל"ד א') לאמרו מעומד, וכך כותב השתילי זיתים (שם) וכך כתב כת"ר (שו"ע המקוצר סימן כ"א סעיף י"ד) ואם בוידוי וב"והוא רחום" שהם בכלל התחנונים מנהגינו לעמוד. ומדוע ב"ג מכילן דרחמי שהן גם בכלל

למעשה אין שום פוסק שאומר מפורש שצריך לעמוד ב"ג מדות, לא רמב"ם ולא ש"ע, לא ראשונים ולא אחרונים. היחידים שכותבים זאת הם הרדב"ז בספר מצודת דוד, מטעם כי הם רומזים לעולם העליון. בספר כסא מלך כתב בתיקונים על הזוהר, כי אל מלך יושב על כסא רחמים, כשהוא יושב אנחנו צריכים לעמוד. ובקיצור של"ה כתב כי טוב לעמוד בעת אמירת י"ג מדות, זאת לשון שאינה מחייבת. אלו הן המקורות.

אבל מה לעשות? וכי זהו הדבר היחיד שחלק קטן מן הפוסקים אומרים לעמוד, ואנחנו יושבים? בויברך דויד למשל, ישנם האומרים לעמוד, ואנחנו בכל זאת יושבים.

אפילו לגבי וידוי, הרמב"ם לא מזכיר שהוא צריך להיות בעמידה. הגם שמן הגמרא יוצא במפורש (יומא דף פ"ז ע"ב) שהוא בעמידה. הרבה אחרונים מעירים כי יתכן ולפי הרמב"ם לא צריך לעמוד, אבל מאידך גיסא מקובל בכל תפוצות ישראל כולל אצלינו לעמוד בוידוי. לא יושבים בוידוי.

דיברנו בזמנו [שיעורי חודש ניסן וחודש אייר התשע"ט] כי ישנן כמה הלכות שנשמטו מספרו של רמב"ם, ובעצם ישנן מאות השמטות. ממילא אין ראיה גמורה שהרמב"ם סובר שאפשר להתוודות מיושב, כי יתכן שההלכה הזו היא מן ההלכות המושמטות. חושבני עוד יותר מזה, אם הרמב"ם היה סובר שאין צריך לעמוד, ההיפך ממה שמפורש בגמ' ביומא שם, כי שמואל אמר לשמשו שיעמיד אותו כשיגיע ש"צ לוידוי. הרמב"ם לא היה מתעלם מן הגמ'. אם היה לו מקור לקולא, שאפשר לשבת, לרוב חידושו היה לו להתיר במפורש, נגד דברי הגמ' ביומא. עדיף יותר לומר הפוך, שמהרמב"ם נשמטה ההלכה הזו בשגגה משום מה, כי בלאו הכי ישנן מאות השמטות. אם הרמב"ם משמיט איזו הלכה, אין מכך הוכחה מוחלטת שהוא לא סובר אותה.

ובכל אופן, בין אם הרמב"ם מתיר ובין אם הרמב"ם אוסר, להלכה ולמעשה מקובל לעמוד בוידוי. ולבד מהוידוי, עומדים בעוד הרבה דברים, כגון באמירת ברוך שאמר, לכה דודי, וכו'.

אנחנו נמשיך להביא את ראשי הפרקים שדיברנו בעבר. ונדבר כעת על הנקודה העיקרית, "ההוכחה" ממה שכתוב על משה רבינו [שמות ל"ד, ה], וְיָתִיצַב עִמּוֹ שָׁם.

תחילה צריך לדעת כי ישנן ראיות רבות שהתייצבות אין פירושה עמידה. כוונת המלה 'ניצב' היא להמשיך ולהתמיד את המצב הקיים.

שאלה מהקהל: כתוב בפסוק [דברים כ"ט, ט"ו], אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם בְּלִפְנֵי.

תשובת מרן שליט"א: יפה. הזכרנו שם את הראיה הזו.

כתוב [שמות י"ז, ט'], אֲנֹכִי נִצָּב עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה, וגם שם הכוונה היא כך. עוד כתוב בשמואל א' [י"ט, כ'], וְשָׁמוּאֵל עֹמֵד נִצָּב. רואים בבירור כי 'ניצב' הכוונה היא להמשיך את המצב הקיים.

ואפילו אם נסכים כי התייצבות פירושה עמידה, לפי דבריהם אולי גם נמשיך לטעון, כיון שמה שרבינו התייצב בהר, שמא גם אנחנו נלך אל ההרים לומר שם את הי"ג מדות...?

עוד כתוב [שמות ל"ד, ג'], וְאִישׁ, לֹא יַעֲלֶה עִמָּךְ. וְגַם אִישׁ אֶל יָרֵא, בְּכָל הָהָר. וכי גם אנחנו לא נוכל לומר את הי"ג מדות ברבים, אלא רק ביחיד. אם רוצים לעשות בדיוק כמו משה רבינו, הנה הוא היה לבד, והקב"ה גם הדגיש לו כי אם אף אחד לא יבוא אתו. מאידך אנחנו יודעים כי ההלכה לדידן היא הפוכה, וישנו עניין דוקא לומר את הי"ג מדות בציבור.

אומר הזוהר אח"כ, בתר דסיים, קאים על רגלוי לאודאי על חובוי. אחרי שסיימת לומר את הי"ג מדות, תעמוד על רגליך ותאמר וידוי.

כך בדיוק אנחנו נוהגים בשני ובחמישי, וכמו שאומר הזוהר במפורש.

מסביר הזוהר הקדוש, מדוע צריך לעמוד. בגין דלא יהא פְּטָרָא דפומא – פתחון פה – לסטרא אחרא לאסטאה ליה, ואתכפיא קמיה, ויקום בקיומיה לאתברכא מבי מלכא. השטן מקטרג על האדם חס ושלום, ומזכיר לפני הקב"ה את עוונותיו. על ידי שהאדם מתוודה, כבר אין למקטרגים מה להגיד, כי הוא כבר אמרם בעצמו. כבר לא נותר להם דבר להלשין עליו, כי הוא כבר הקדים ואמר, חטאתי עויתי פשעתי, על ידי זה הוא סותם להם את הפה.

כדאי לאדם להתוודות, להאשים את עצמו, ממילא פי המקטרגים יישאר סגור.

הנה רואים לכאורה במפורש, שחור על גבי לבן, שיושבים באמירת י"ג מדות.

בשו"ת עולת יצחק [ח"ג סי' מ"ח] כתבנו בס"ד כך, וכן משמע מדקאמר קאים על רגלוי לאודאה על חובוי, והיינו שיעמוד בשעת אמירת הוידוי וכו'. עוד יש להעיר שאם נאמר דבתר דסיים לא קאי אשמונה עשרה אלא אשלוש עשרה מדות, יהא הוכחה שיושבין אז, ורק בוידי עומדין.

השאלה למעשה היא כך. אין קושיא עלינו, מדוע הננו יושבים, אלא רק מדוע האחרים עומדים? הפשטות היא לשבת.

מנהגינו שיושבים, לא ברור לי אם הוא בדוקא, או שהוא רק קולא. לא בטוח שאנחנו סוברים שצריכים לשבת בדוקא, בשביל הכוונה, או ליישוב הדעת. כי יתכן שדוקא מן הנכון יותר

חז"ל האומרים, יעשו לפני כסדר הזה, הם מתכוונים לעטיפת הטלית ולסדר הי"ג מדות. אי אפשר לומר כי הכל צריך להיות שווה בדיוק אל מה שהיה שם.

הנה אתם רואים בבירור, כי אין משם הוכחה.

נוסיף דבר יותר חזק, ראיה מפורשת מהזוהר הקדוש שאומרים י"ג מדות בישיבה. עדיף להשתמש בלשון, "ראיה כמעט מפורשת", כיון שישנם המתווכחים על הראיה, אבל הפשטות היא שמפורש יוצא מן הזוהר לשבת בעת אמירת י"ג מדות.

המקור הוא בפרשת פקודי [דף רס"ב]. הזוהר שם מתחיל לדבר על כוונות התפילה, בנוגע אל הפסוק [מלאכי ג', ט"ז], סֵפֶר זְכָרֹן לְפָנָיו, לִירְאֵי יְיָ וְלַחֲשָׁבֵי שְׁמוֹ. הזוהר מאריך בשבח אותם המכוונים בשמות הקדושים וביחודים העליונים, לקשר ולייחד.

כך הוא מדבר לגבי שמונה עשרה, ואומרים בזה"ל, מאן דקריב קמי מארי וצלי צלותיה, ולא אשלים יחודא, ולא חייש על יקרא דמאריה לקשרא קשרין כדקאמרן, טב ליה דלא אברי. וקודשא בריך הוא אמר [ירמיה כ"ב], 'כתבו את האיש הזה ערירי, גבר לא יצלח בימיו'. ודא איהו [משלי כ"ח], 'גוזל אביו ואמו'. קללות אלו נאמרו למי שידע לכוון ולא מכוון.

וממשיך הזוהר ואומר, רוא דשמא קדישא שליטא לעילא, מצפ"ץ מצפ"ץ [שמות ל"ד], י"י אל רחום וחנון, הכא איהו רוא דשמא קדישא דא לאתקדשא באתווי בבי עשרה, ואתוון אחרנין בקדושה דיחידאי בצלותא. אומר הזוהר, אם ישנם עשרה אנשים, יאמרו את הי"ג מדות בשם ה'. ואם לא, אומרים אתוון אחרנין, מצפ"ץ מצפ"ץ, כי הוא קדושה דיחידאי. כך אנחנו נוהגים עפ"י הזוהר כאן.

לעמוד, כמו שעומדים אפילו בברוך שאמר, וכן באמירת י"י מלך, י"י הוא האלהים.

אבל ישנו חילוק ביניהם. לעמידה במקומות המפורטים מקודם ישנן מקורות מפורשים. האר"י למשל אומר לעמוד אז, בעת אמירת י"י הוא האלהים, וכן באמירת י"י מלך. הדברים מפורשים, ויותר מחייבים. אבל לגבי י"ג מדות האר"י לא אמר לעמוד. אם הוא היה אומר לעמוד, היינו עומדים.

אפילו בברוך שאמר אנחנו עומדים, למרות שאבותינו לפני כמה דורות לא נהגו לעמוד. גם אני עוד ראיתי בעצמי זקן מקרובי שלא היה עומד. מהרי"ץ כתב [ע"ה ח"א דף ט"ז ע"א] על זמנו, כי קצת נוהגים לעמוד, אבל היום התקבל יותר לעמוד.

כיוצא בזה גם ב"ג מדות. אם היה מקור מפורש לעמוד, היו עומדים. לנוכח זאת שמנהג אבותינו לשבת, ואין מקור מפורש לעמוד, אם אנחנו עומדים גם אז, הדבר הוא פרצה במנהגים, ומי יודע היכן היא תיגמר.

כמו שאמרנו, ישנן שתי אפשרויות. או שמנהג אבותינו הוא בדוקא לשבת, או שאין עניין לשבת, ובהחלט אפשר לעמוד, אבל בכדי לא לפרוץ גדר, לא לשנות מהמנהג שנהגו בעבר, אין ראוי לעמוד.

שאלה מהקהל: מדוע האר"י נפטר בגיל צעיר?

תשובת מרן שליט"א: שתי תשובות בדבר. האחת, שאלה זו איננה קשורה לשיעור. דבר שני, זאת מכיון שהיתה מחלוקת וקטטה בין התלמידים שלו. האר"י הזהיר אותם, שיהיה ביניהם אהבה אחוה שלום ורעות, וכשראה שהם ממשיכים במריבות, התקוטטו בערב שבת, אמר כי נחתם גזר הדין בעוה"ר.

שאלה מהקהל: האם כשאומרים י"י הוא האלהים בליל ראש השנה צריך לעמוד?

תשובת מרן שליט"א: כן. בכל מקום שאומרים אותו צריך לעמוד, וכמפורש בדברי האר"י.

האשכנזים עומדים בקדיש, ואנחנו יושבים. מנהגינו נסמך על האר"י, שהוא בעצמו ישב בזמן הקדיש. וכשאמרו לו, הרי כתוב בירושלמי לעמוד? ענה כי זוהי הוספה שאינה מהירושלמי.

האר"י ישב בזמן הקדיש, אך לא ברור לי כעת אם הוא הבין רק שאפשר לשבת ואין צריך לעמוד, או שהוא סבר כי ישנו עניין לשבת בדוקא.

נחזור לעניין. אמרתי מקודם כי פשטות הזוהר היא שיושבים בזמן אמירת י"ג מדות, אך הדבר אינו מוכרע לגמרי, כי ישנם המפרשים את המלים, 'בתר דסיים', לא על י"ג מדות, אלא שחוזר למעלה אל הפיסקא הקודמת, 'לבתר דסיים' את תפילת שמונה עשרה.

כמובן שנשאלת השאלה מיד, וכי בשמונה עשרה הוא ישב, שעתה הוא צריך לעמוד? זוהי גם תמיהה. יוצא כי הוא ישב בחזרת הש"ץ.

אבל על אף השאלה, אי אפשר לומר שהפירוש הוא מופרך, כי ישנם המפרשים כך. אבל בכל אופן גם עליהם תמוה, מדוע בכלל הם צריכים לפרש כך, ולא כמו הפשטות? גם הסדר אינו מתאים.

מה"ר משה זפנתא, המכונה בקיצור הרמ"ז, מדבר [בביאורו שם] על דבר אחר צדדי, שאלה אחרת, ואפשר ללמוד ממנה גם לנדון שלנו. הוא מדייק מלשון הזוהר, כי לכאורה לאחר שסיימו שמונה עשרה, אומרים י"ג מדות, ורק אח"כ מתוודים. ומעיר הרמ"ז, הרי לפי האר"י צריכים לומר וידוי, ורק אח"כ י"ג מדות?

בכוונה ובמיתון. הפוסקים מעוררים לומר את השלוש עשרה מדות בכוונה, בהתעוררות ובקול רם. זו הסיבה שהזוהר החשיב את גמר אמירתם ל'סיום'.

לגבי השאלה השנייה שלו, מה רוצה לומר קאים על רגליו, וכי עד עתה לא היה עומד? השאלה שלו היא בעצם התשובה. הוא מתפלל, הרי כבר עמדנו באמירת י"ג מדות, מדוע אומרים רק בודיו לעמוד? התשובה היא כי אכן מצויין, אדרבה, מנהגינו הוא לשבת בעת אמירתם, ממילא שאלתו אפילו לא מתחילה.

בספר שערי זוהר [להר"ר מרגליות, סוף מסכת יומא] מביא את הספר ניצוצי אור שדייק מדברי הזוהר הנ"ל שהוא לא עמד בחזרת הש"ן יעו"ש. אבל לפי דברינו אין שום ראייה, וממש מצויין, כי לא מדברים בכלל על חזרת הש"ן, אלא על י"ג מדות, ופשטות הזוהר מורה שצריך לשבת בעת אמירתם.

ובספר ש"ע הזוהר [סי' קל"א אות ד', דף י"א] מביא כי האר"י מסביר שמתוודים מיד לאחר התפילה, וזהו מנהג הספרדים. אבל הרמ"ק מפרש את הזוהר שמזכיר י"ג מדות של רחמים בלי וידוי. וכמו שכתב בספרו אור יקר, וז"ל, לכפרא על חוביו, אין העניין וידוי, שהרי וידוי פירש רבי אלעזר פִּינְוֹקָא בפרשת בלק, שראוי לאמרו בשומע תפילה, כדפירשנו בחלק תפילה למשה. אמנם הכוונה כבר התודה, וצריך לכפרא ולקנחם משם בסוד י"ג מדות של רחמים.

עוד כתוב בספר צלותא דאברהם [לאנדא, תפילת שחרית דף שפ"ג] מהלך אחר לגמרי בזה"ל, הסדר שלפנינו להסמך את הוידוי לתפילת שמונה עשרה, מקורו בזהר, ה' ה' א – ל רחום וחנון, הכא איהו רזא קדישא וכו'. בתר דסיים קאים על רגליו. כלומר, תפילת שמונה עשרה האמורה בעמידה. לכפרא על חוביו וכו'.

את השאלה הזו הוא מביא בשם תלמידו החשוב כמה"ר בנימין הכהן. וכתב בזה"ל, זו היא תשובתי. כד תידוק שפיר תחזי דאדרבה, מכאן סייעתא להאר"י זלה"ה. חדא, אמרו בתר דסיים, דלשון סיום לא שייך אלא בדבר ארוך שיש בו המשך, ויכון בו התחלה וסיום, מה שאין כן ביי"ג מדות שהוא פסוק אחד. ועוד מה ר"ל קאים על רגליו, וכי עד עתה לא היה עומד? אלא דקאי אמאי דקאמר לעיל, שבפטירתו בעושה שלום ישוי גרמיה וכו', וימאיך גרמיה קמיה, ואל זה מוסב בתר דסיים קאים על רגליו.

הרמ"ז נדחק להעמיד את דברי האר"י, ואומר כי מה שכתוב 'סיים', חוזר על תפילת שמונה עשרה, והעמידה היא בגלל שמתכופפים כשאומרים עושה שלום, לכן צריך לחזור ולעמוד על הרגליים. ואת הסיבה שנכנס כאן באמצע י"ג מדות, הוא מסביר ואומר כי ישנו קשר בין הדברים, לכן הוא נכנס באמצע.

ברם ברור כי דבריו אינם כפי הפשטות. משמעות המלים היא בדיוק כפי שאנחנו נוהגים. בהתחלה אומרים י"ג מדות, ואח"כ מתוודים מעומד.

גם לא ברור מדוע הוא אומר כי י"ג מדות הן פסוק אחד, כי הרי זה לא מדויק. הלא מלבד פסוק שלם, המתחיל ויעבור, ישנו עוד חצי פסוק המתחיל, נוצר חסד לאלפים?

ובכל זאת הוא שואל שאלה טובה לכאורה. בשלמא אם הסיום חוזר על תפילת שמונה עשרה, מובן כי הוא מהווה סיום. הרי סיום הוא השלמה, כמו שאמרו חז"ל למשל, סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך [מסכת ברכות דף ל"ג ע"ב].

אעפ"י כן חושבני כי אין בזה שאלה, כי הגם שזה אכן קצר, אבל הם היו אומרים את שלוש עשרה מדות בכוונה ובאריכות, וממילא הם נחשבים לסיום. כמו שאמרנו מדובר על פסוק וחצי, וגם לא אמרו אותם במהירות, אלא

כולם רגילים לפסק ולקרוא כך, בטר דסיים, קאים על רגליו. והמשמעות היא, כשהוא סיים, אז הוא עומד על רגליו. אבל הוא מפסק כך, בטר דסיים קאים על רגליו. קושר זאת בנשימה אחת. דהיינו, כשהוא מסיים לעמוד על הרגליים, דהיינו תפילת העמידה.

למרות שלפי דבריו הראיה יורדת, אבל הפשט שלו לא מתקבל כלל לענ"ד, כי ראשית צריך להעיר שלא מדברים כך. לא אומרים, 'קאים', אלא למיקם. גם ההמשך לא מתקשר לפי הסגנון שלו. זה לא מסתדר.

יש גורסים לכפרא על חוביו, ויש גורסים לאודאה על חוביו.

*

בעת נדבר על המסקנא למעשה. סוף סוף רואים אנשים שעומדים ב"ג מדות. ישנם חילופי מנהגים בדבר, יש היושבים ויש העומדים. עתה הם שואלים על בעיא של לא תתגודדו. רוב הציבור אצלם עומד, אבל נותרו רק שניים או שלושה שיושבים.

לגבי שאלה זו, צריך לדעת כי אכן זו בעיא. הדבר נראה כולזול ח"ו בשלוש עשרה מדות. אמנם לא מצד לא תתגודדו, כי אנחנו אומרים תדיר, ופוסקים להלכה כמו מהרי"ץ וסיעתו [בשו"ת פעולת צדיק ח"ב סי' ע"ז] שבמנהגי ישראל אין שאלה של לא תתגודדו. בעם ישראל נפלו חילוקי מנהגים במשך השנים, חלק נוהגים כך וחלק אחרת, וכל קהילה יכולה להמשיך במנהגיה. לא תתגודדו הוא רק בדברים שיש להם עיקר מן התורה.

נמצא שהשאלה היא רק מצד דרך ארץ. ישנו כלל חשוב, לא לשבת בין העומדים ולא לעמוד בין היושבים. לא מתאים לשבת בתוך ציבור שעומדים. דוגמא למשל, לא מתאים בבתי הכנסת שלנו שיושבים בקדיש, שכיבוא אשכנזי הוא יעמוד. וכן להיפך, אם אנחנו

נתפלל אצל האשכנזים, ונשב באמירת הקדיש בעת שהם עומדים. לא מתאים. אם רוב הציבור עומד או יושב, צריך להתנהג כמו הציבור.

אבל מצד שני, מסגנון השאלה נראה שאותם היושבים הם מ"עם קשה עורף". זה לשבת. בכוונה הם יושבים, להודיע לכל שהם אינם מוכנים לשנות מהמנהג, ומבקשים גם מהאחרים שיישבו.

אולם צריכים לומר להם שישנו פתרון, והם אינם מוכרחים לשבת דוקא באמצע בית הכנסת. אם הם רוצים בדוקא לשבת, שישבו בפניה או בצד, שלא יתבלטו. כיון שהם רוצים לשבת, ואמרנו מקודם כי יש בכך עניין, אבל מצד דרך ארץ, כיון שלא מתאים לשבת ביניהם, אין ראוי לשבת, אלא אם כן נמצאים במקום צדדי, שהדבר יכול להיות.

חושבני גם שהשאלה מצויה בכנסים ציבוריים. עושים עצרות סליחות, ובעת אמירת אל מלך וי"ג מדות, חלק יושבים וחלק עומדים. זו אכן בעיא. ראיתי למשל לפני שנים רבות בכותל המערבי כי כולם עומדים, והנה מישו באמצע ישב לו. אפילו שהוא היה תלמיד חכם, הדבר אינו מתאים.

מכיון שבכל זאת אנחנו בבעיא, כי מעתה תמיד יגידו להם לעמוד, מחמת שלא מתאים לשבת כדבר האמור, אבל אנחנו לא רוצים לפרוץ גדר במנהגים. וכי עכשיו בכל מקום ציבורי צריכים להיות כפופים למנהג אחר? הרי ההיפך הוא הנכון, במקומות כאלו צריכים להקפיד שבעתיים, להחזיק במנהג המקורי מדורי דורות שיושבים. ואותם שעמדו הם שינו את המנהג, כמו שרואים אכן אצל השאמי, ואותם שנמצאים על ידם.

לכן כנראה שצריכים לפתור את הבעיא מראש, לחלק את הציבור לשני צדדים. יקבעו מראש כי מי שרוצה לעמוד, שילך לצד מסוים.

שאלה מהקהל: ביום ששי שאלו אותי שאלה על ביהכנ"ס שמתפללים בו בנוסח בלדי, והתאספו שם מכל מיני מקומות, כך שאירע כי רוב המתפללים עומדים, ורק מיעוטם עומדים.

תשובת מרן שליט"א: אותם הרוב שעומדים, יתכן שהם לא יודעים מהו מנהגם המקורי, וגם לא טרחו לברר זאת, או שהם הגיעו מאותם המקומות שגם הבלדי עומדים. גם ישנם בלדי שבמקורם הם שאמי, ומכך אפשר לראות לפעמים שיבושים, שמעבירים אותם מביהכנ"ס אחד למשנהו. כל אחד לפי עניינו.

שאלה מהקהל: אם יתחילו לנהוג כך, בסוף יעמדו בדברים שבכלל לא צריך לעמוד שם, כמו 'אנשי אמונה אבדו' וכו'. הם עומדים גם שם. הם לא יודעים כלום, מתי נוהגים לעמוד ומתי לשבת. גם ישנם הטוענים כי אם הם נשארים לשבת, הדבר נראה ומצטייר כמחלוקת בתוך הציבור. לא נעים להם.

תשובת מרן שליט"א: לכן אנחנו אומרים כי אין הכי נמי. צריכים לדעת מראש כיצד נוהגים רוב הציבור, ולסכם דברים ברורים.

נחזור שוב פעם. אין כאן שאלה של איסור לא תתגודדו, אלא רק עניין דרך ארץ. אין כאן עבירה.

מצוי אצל חלק מן הקהילות שעומדים בעת קריאת עשרת הדיברות. לעומת זאת אצלנו יושבים. גם הרמב"ם אומר [בתשובותיו] כי לא טוב לעמוד אז, משום שבשעומדים אז ונותנים חשיבות לקריאתם, הדבר נותן פתחון פה למינים ח"ו לטעון כמו שמובא במסכת ברכות, כי ח"ו רק עשרת הדיברות נאמרו מפי הגבורה, ולא את כל התורה. לכן ישנו עניין לשבת בדוקא.

והרוצה לשבת ילך לצד השני, בכדי שלא יראה כחוסר דרך ארץ. תמיד כאשר מפרידים, הדבר נראה יותר טוב. לא כדאי לקבוע בלב ההמון, שבתוך ציבור גדול המנהגים שלנו מתבטלים ח"ו. זוהי הרי שיטת המשכילים להבדיל, הם אמרו "היה יהודי בביתך, וגוי (ואדם) בצאתך".

שאלה מהקהל: אבל כיון שבבית הכנסת מתפללים בנוסח בלדי, אולי אחרים שיראו את אותם "שלושת העקשנים", יצטרפו אליהם אחרים. קורה למשל בהרבה בתי כנסת שאנשים הגיעו עם טלית בליל שבת בזמן שכולם לא לבשו, כי כן הוא מנהג תימן הידוע, (כולם אפילו במחוזות פּיִצָא וּשְׁרָעב, גם שם התעטפו בטלית בליל שבת, כמו שנתברר לי מהזקנים שלהם), ולאט לאט כל בית הכנסת השתנה וחזר למקור.

תשובת מרן שליט"א: אכן אין בעיני. אם יסכימו כולם לדעת אחת, הרי זה מצויין. אנחנו מדברים במצב שלא מגיעים לכלל דעה אחת.

המשך השאלה מהקהל: אבל בתחילת המכתב הם כתבו כי הם מתפללים בנוסח בלדי?

תשובת מרן שליט"א: אכן, אבל הבעיני היא שברדאע גם הבלדי עומדים. בציבור קשה לנהוג כמו שאתה אומר, אבל אם הם יסכימו לזה, מה טוב. יש להם בנוסף גם עניין רגשי. הם טוענים כי העומדים פשוט, אינם מסוגלים לשבת. לכן אני אומר דאין הכי נמי, אם יקבלו מוטב, ואם לא, שנשאיר מצב שחלקם עומדים וחלקם יושבים, או אז צריכים ללכת לפי הרוב. אם רובם יושבים, תשב, ואם עומדים, תעמוד.

אמנם, אם העומד רוצה להחזיק בדוקא במנהגיו, עליו לשבת בבית הכנסת במקום שאינו מרכזי, בפינה או בצד, מקום שאינו מורגש.

אבל מצד שני ישנם המיישבים את המנהג, ואי אפשר להתעלם מדבריהם. כגון החיד"א בשו"ת חיים שאל וכו'. לכן מי שנמצא במקום כזה, יעשה כמנהגם.

אמנם מי שרוצה "להפגין", להוכיח את הציבור המשנים מן המנהג, ועומדים, ללמד כי צריך לשבת, אפשר להבין אותו. כי החיד"א מייסד שאין לשבת בין העומדים דוקא אם אין לו סיבה מיוחדת, והוא יושב בסתם. אבל אם יש לו עניין לשבת בדוקא, וכגון אצלינו שהוא רוצה להראות שעשרת הדיברות לא נאמרו לבדם מפי הגבורה, אלא גם כל התורה, יש מקום להבינו, אבל כבר אמרנו כי הדבר שנוי במחלוקת.

הפשטות היא שאין כדאי לעורר מחלוקות ומתיחות בציבור, גם אם הוא רוצה להוכיח אותם על טעותם.

שאלה מהקהל: אם ישנם שלושה או ארבעה מתפללים יחידים המשנים ממנהג הציבור, האם הם נחשבים עדיין ליושבים בין העומדים, או שאחד בדוקא נחשב משנה?

תשובת מרן שליט"א: אתה מזכיר את מה שאנחנו דיברנו על עיטוף טלית בליל שבת, אצל אותם שלא נוהגים כן. הינך מנסה לדייק ממה שאומרים חז"ל, לא יעמוד בין היושבים, ולא ישב בין העומדים, כי מדובר דוקא על אחד, אבל שנים או שלושה שאני. סברתך יכולה להיות. ולגופו של עניין, מה שאנחנו אמרנו על העיטוף בליל שבת, שגם כשהם בודדים זה אפשרי, כי בעצם הדבר שונה, משום שהתימנים כולם יודעים שאבותינו התעטפו בטלית, וממילא הדבר אינו נחשב כמשונה ומוזר בעיניהם, לכן אם נמצאים שנים או שלושה, השינוי מתקבל על ידם בהבנה.

אם מישהו אחד בודד עושה נגד כולם, זו שאלה הדורשת שיקול דעת, והיא תוכרע לפי העניין.

שאלה מהקהל: אם הוא מתפלל בבית הכנסת שלא יודעים, וכמו שהרב אמר על בתי כנסיות בלדי בעיר רדאע, שהוא לא מתכחש לכך שאבותיו נהגו לשבת, אבל עכשיו הם נגררים אחרי שאר הציבור שעומדים. האם גם אז צריך להתחשב בדעת הרוב? הרי אם נתחשב ברוב, בדור הבא הם גם יעמדו בעת אמירת אנשי אמונה וכו', ובסוף גם יכתבו בספרים, "כי כן המנהג פה לעמוד"...

תשובת מרן שליט"א: אז מה אתה רוצה שנעשה? כל שאלה לפי העניין. אין לדיין אלא מה שענינו רואות. על מנהגי בית הכנסת לשבת ביחד עם הציבור ולראות להיכן הרוחות נושבות. הם צריכים להחליט ולקבוע קו ברור, והעיקר הוא שלא ייווצרו חילוקי דעות, כמו שדיברנו בשיעור שעבר (בשם הרדב"ז) שבתפילה צריך להיות אהבה ואחוה שלום ורעות. לא מתאים שאחד ימשוך לכאן, וחברו ימשוך לשם. יש לקבוע קו ברור, וכוונתם תהיה לשם שמים, מה רוצים רובם או כולם, ואלו ואלו דברי אלהים חיים. לא נותר אלא רק להכריע באופן מעשי כיצד צריכים לנהוג.

האם נמצא מקור לעניין שלא לשים את ראש המטה כלפי דלת חדר השינה.

כיון שצריכים לגמור את השיעור, ועשו סייג לתורה, נסיים בדבר אחד קטן.

הבאנו בשיעור [מוצש"ק ראה התשע"ט] שאלה, האם מישהו יודע מהיכן הגיע המקור או אם יש נוהגים שלא להניח את ראש המטה לכיוון הדלת.

לידידנו הרב אלעזר חגבי יצ"ו נפל כמו מן השמים בס"ד, דף תלוש מן הספר פעולת הצדיק [דף רס"ה] השייך לחסידות ברסלב, ויתכן לדעתו כי משם הגיעו שרשי הדברים. הוא הביא לי לשם כך דף זה.

שערי יצחק – השיעור השבועי

הנפטר כאשר רגליו קדימה וראשו אחורה, כביכול הוא מהלך. אמנם לפי מה שראיתי בספרים כך הם רק מוציאים אותו החוצה, אבל בתוך הבית עדיין ראשו קדימה, ורק אח"כ הופכים אותו, אבל לפי"ז ישנו מנהג כנראה שהם בבית.

עכ"פ יתכן כי שורש הדבר הוא מכאן, שצריך לשכב עם הרגליים כאמור. מכך נכנס לאנשים הדמיון הלזה, לא לישן עם הראש לכיוון הדלת. הוא מדבר על מת ממש, והם לקחו מזה לעניין שינה גרידא.

הרמב"ם [הלכות תשובה פ"ז הלכה ב'] גם אומר כי על האדם לחשוב כל חייו, בכל שעה ושעה, על יום המיתה, כאילו שהוא נוטה למות. ובודאי שזהו עניין חשוב.

לא נותר לנו אלא לברך את כולכם, תיכתבו בספר החיים ובספר הזיכרון.

אפילו שישנו שיעור נוסף עד ראש השנה, דהיינו במוצש"ק פרשת נצבים, מ"מ מכיון שרציתי לסיים בחיים, חתמתי בנוסח דלעיל, תיכתבו בספר החיים ובספר הזיכרון. אכ"ר.

המדובר שם הוא על רבי נתן מברסלב, תלמיד מוהר"נ זצ"ל, רבי נחמן מברסלב. מובא שם כי הוא ישב בבית המדרש ימים ולילות, ובקושי אפילו למען האוכל היה יוצא, ולא היה שייך כמעט לדבר אתו. אוכל ובורח מיד לבית המדרש. אבל מצד שני, בני ביתו רצו שהוא יתעסק במסחר להביא להם פרנסה.

אנחנו לא ניכנס לכל הסיפור, רק אל חלקו, ששלחו אליו את גיסו בשאלה, מה עם הפרנסה? ויען לו רבי נתן, אתה צודק, אבל הלא יהיו מוכרחין למות. כל כך היה קבוע במוחו יום המיתה והקבורה, עד שהוא חשש כי נשארו אולי רק כמה ימים ספורים, ואיך אוכל להתבטל אפילו רק שעה בשביל הסחורה?

לכן הוא התבטא לגיסו, וענה כך, אתה אמנם צודק, אבל מה בכל זאת אעשה, הרי נצטרך לשכב עם הרגליים מול הדלת (כדרך שמניחים נפטר לא עלינו). אלו היו מילותיו.

נמצא כי בעצם לכאורה הדברים כתובים פה, אבל בדיוק הפוך ממה שאמרנו. נראה מתוך דבריהם ששמו את רגלי הנפטר ממול הדלת, וכך הוא אכן מנהג האשכנזים שמובילים את

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741. נא לתאם זאת לפני השיעור.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אכ"ר.

ברכות התקיעה

הַמַּסְכִּים הַמַּבְרִילִים בִּינֶה וּבִז עֲמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל
אֲרוֹמָמָה אֱלֹהֵי הַמֶּלֶךְ אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט שׁוֹמֵעַ
קוֹל תְּרוּעַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם בִּרְחָמִים
בְּאִי אִמָּה אֶקְבֹּ לְשִׁמּוֹעַ קוֹל שׁוֹפֵר בְּאִי
אִמָּה שֶׁהַחַיִּינוּ וְקִיִּימָנוּ וְהַגִּיעָנוּ לְזִמְזָה
וְתוֹנֵעַ וְכָל סִימָן מֵאֵל ג' פַּעַמִּים וְהוּא נֹסֵחַ

תִּשְׁרֹת תִּשְׁתִּי תִּרְתִּי
| | | | |

ואחר שמשלים להתנוע אומרים כל הצבור יחד

אֲשֶׁר־יָדַעְתִּי תְרוּעָה יֵיךְ בְּאֹזֶר פָּנֶיךָ
יִהְיֶה כֹחַ בְּשִׁמְךָ יִגִּילוּן כָּל הַיּוֹם
וּבְצִדְקָתְךָ יִרְוֶמוּ כִּי תִפְאֶרֶת עֲזָמוֹ אֶתְּהַלֵּךְ
וּבְרָצוֹנְךָ תִּרְוֶם קִרְנֵינוּ כִּי לֵיָד מִגִּינֵינוּ וְלִקְדוּשׁ
יִשְׂרָאֵל מִלְכֵינוּ וְאֹמֵר הַמִּקְדָּשׁ כָּל־כֹּהֵן וְנֹדֵחַ
כִּמָּה דְּשִׁמְעָתוֹן קוֹל שׁוֹפֵרָא הָדִין כִּין יִיתִי
זְרוּבָבֶל בֶּר שְׁאֵתִיָּא וְיִתְקַע בְּשׁוֹפְרָא

רבא

דף מתוך תכלאל כת"י, בציור התקיעות התרועה כמו שלשלת כמנהגינו,
ופי שתיים מהתרועה כדעת הרמב"ם. עיין לעיל דף 12.